

שלשה ספרים

א) בר"ה (טז, ב) איתא: א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחין בר"ה, אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינונים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינונים תלויים ועומדים מר"ה ועד יוהכ"פ, זכו — נכתבין לחיים, לא זכו — נכתבין למיתה. ובתוס' שם בד"ה ונחתמין, כתבו דזה לא קאי על דין העוה"ז, אלא על עולם הבא, וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים, כלומר לחיי העולם הבא. וכן פירש הקליר בפיוט דקדושה ליום ב' דר"ה, וצדיקים לחיי עד שקודים וכו'. וכן כתב הגר"א באו"ח סי' תקפ"ב, על מה שכתב הרמ"א בסע"ט: ונוהגין שכל אחד אומר לחכירו לשנה טובה תכתב, ופירש הגר"א דוקא תכתב לחוד ולא גם ותחתם. וז"ל: כי מ"ש שלשה ספרים וכו' היינו לחיי עולם הבא כמ"ש תוס' שם, ודלא כהר"ן שכתב לעוה"ז, וצדיקים ורשעים בדינן, דהא אמרינן ואדם נידון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ. אלמא אין החתימה אלא ביוה"כ, ומתני' בכל אדם מיירי וכו', אלא דחיי עוה"ז שוין בכל אדם, אלא דאע"פ שנכתב אם חוזר בעשיית נקרא הגזר דין ונכתב ונחתם ביוה"כ לטובה, וזהו התועלת דאינו נחתם עד יוה"כ. וז"ש שב בינתיים וכו', וזה שמבקשין בעשיית וכתבנו וכו' ליקרע גזר דין ויכתבנו לחיים וכו' ע"כ.

ולפי שיטה זו מובן היטב שינוי הלשון שבין המימרא דר' יוחנן ובין לשון הברייתא (יז, ב) שר"י נקט לשון "זכו" נכתבין לחיים, ומשמע אפי' ע"י שאר מצוות ומע"ט, ואילו בברייתא איתא דבימים שבין ר"ה ויוכ"פ "השב" בינתיים מוחלין לו, משמע דבעי תשובה דוקא. ובגרי"ב ז"ל בכוכבי אור העיר כן ע"ד הר"מ פ"ג מהל' תשובה ה"ג שכתב וז"ל: והבינוני תולין אותו עד יוכ"פ אם עשה תשובה נחתם לחיים וכו', ולכאורה הרי אפשר שיזכה גם ע"י שאר מע"ט, ובאמת שמקור הר"מ הוא מהברייתא הנ"ל וא"כ גם על הברייתא הו"מ להקשות, ועיי"ש מה שתירץ. אמנם לשיטת התוס' והגר"א ניחא, דהברייתא הלא מיירי בדין של ר"ה על עניני העוה"ז, וכמפורש שם להדיא בגמ', דמקשה מהברייתא על ר"י שאמר תשובה קורעת גז"ד של אדם, ומשני כאן ביחיד כאן בציבור, והברייתא קאי על יחיד, הרי דקאי על דין עוה"ז, ובזה בעינן דוקא תשובה, אבל ר' יוחנן הרי קאי על דין דעוה"ב, דבינונים תלויים ועומדים עד יוהכ"פ, ובזה מכריע גם ע"י הוספת זכויות. ויש טעם גדול ומרווח בס"ד בחילוק זה דהדין של עוה"ז, שהוא הדין על השנה, זמנו בר"ה על כל השנה, ומהאי טעמא הכל נידונין בר"ה, והכתיבה עצמה זהו גמר דין, אך מחסדי השי"ת שלא יהיה נחתם בר"ה, שיהא אפשר לקרעו, ראולי ישתנה לטוב בימי התשובה ויוהכ"פ, אך בזה צריך שהשינוי יהא במצבו בר"ה, שאז הוא זמן הדין, ולכן דוקא שב בינתיים, דתשובה עוקרת החטאים למפרע ואיגלאי עכשיו דנשתנה מצבו מעיקרא, ולכן

נקרע הגז"ד ונכתב ונחתם ביוהכ"פ לטובה. אבל שאר זכויות שנתחדשו אחר ר"ה אינן מועילות, שהרי זמן הדין הוא מראשית שנה ונידון על הקודם [אף דבפועל קאי הדין על הזמן מיוהכ"פ עד יוהכ"פ הבא, כדמוכח בכמה דוכתי, ומהם בפ"ק דב"ב (י, א) בבני אחתי' דריב"ז, לפי דקיום הדין תלוי בחתימה]. משא"כ בדין הרוחני, דצדיק או רשע לחיי עוה"ב, כזה הבינונים לא נידונים כלל בר"ה, ודינם ביוהכ"פ, ואם זכו ע"י הוספת מצוות ומע"ט, נכתבים ונחתמים לחיי עוה"ב, שהרי נידונים לפי מצבם ביוהכ"פ.

ואף דנתבאר דבנוגע לדין של השנה תלוי דוקא בתשובה, קודם החתימה דיוהכ"פ, ולא מהני מעשים טובים. נראה דזהו רק לענין הגזר דין של ר"ה, אבל אם נקרע הגז"ד בעשי"ת, וכמבואר בדברי הגר"א, והוא נידון מחדש ביוה"כ, שוב הוי יוהכ"פ כתחילת דין ושפיר יכולים להכריע מעשים טובים. ובה מבואר הא דכתב הרמב"ם שם בה"ד, ולפיכך נהגו כל ישראל להרבות בצדקה ומצוות באלו הימים וכו'. ומה שאמר לפיכך, קאי על מה שכתב לעיל דנדון אחרי רובו, ולכאורה הרי הכל תלוי בתשובה כמש"כ בה"ג. ובה ניחא, דאם שב ונקרע גז"ד של ר"ה, שוב מועילים מע"ט לדין של יוהכ"פ. ושיטה זו מחוורת טובא בסוגית הגמ', דקאמר שם דגז"ד של צבור נקרע אף לאחר שנחתם, ויליף מקרא (דברים ד, ז): מי כד' אלוקינו בכל קראנו אליו. ומקשה ע"ז, ומחלק בין דין צבור לדין יחיד. וקאמר, ויחיד אימת, בעשי"ת שנאמר דרשו וגו'. ולשיטה זו מחזור מאוד, דגז"ד של יחיד, וזהו הכתיבה של ר"ה, נקרע בעשי"ת, אבל לשיטה האחרת תיקשי הרי גזר דין של יחיד לעולם אינו נקרע, שהרי הם מפרשים שב בינתיים על בינונים, ובינונים אין להם כתיבה בר"ה, דתלויים ועומדים עד יוהכ"פ, ואלו שנחתמו בר"ה א"א לקרוע הגזר דין, וא"כ מה שייך ויחיד אימת, היינו אימתי זמנו לקרוע הגז"ד, הרי ביחיד לעולם אינו נקרע. ולשיטת התוס' והגר"א מדוקדק גם הא דביחיד בעשי"ת בתשובה תליא, דהרי הלימוד הוא מקרא דדרשו ד' וגו', ובקרא שלאחריו מפורש יעזוב רשע דרכו וגו' וישוב וגו', הרי הזכרה בכאן תשובה, וע"ז קאי סיום הקרא וירחמהו וגו' כי ירבה לסלוח, וזהו ממש לשון הברייתא שב בינתיים מוחלין לו, וקאי על קריעת גז"ד שנכתב בר"ה. והכל מדוקדק עולה בקנה אחד לשיטה זו.

ובדברי הגר"א נתבאר שבנוגע לדין עוה"ז החתימה היא לעולם ביוהכ"פ, אפילו ברשע גמור היינו רשע בדינו, ושכ בינתיים אינו רק בבינוני אלא אפילו מי שנכתב בר"ה לחיוב, ח"ו, נקרע גזר דינו אם שב, נמצא דהטובה והתועלת שבימים הקדושים הללו, — עשי"ת ויוהכ"פ — הם לכל אדם, אפילו זה שכר"ה היה רשע בדינו, ח"ו.

ב) ומדברי תוס' והגר"א יצא לנו חידוש גדול, דיש בר"ה פסק דין על האדם אם הוא בגדר צדיק, והוא לחיי העולם הבא, ונכתב ונחתם בספרן של צדיקים גמורים, או להיפך, ח"ו, והוא מיורדי גיהנם ונכתב ונחתם בספרן של רשעים, ואף כי זה ענין של אחר הפטירה, אך נוגע למעשה ביום הדין ויוצא פסק דין היאך הוא נידון למעלה, והרי אמרו (עדות פ"ה, מ"ו) מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה אחת לפני המקום, וכמש"כ בשערי תשובה לרבינו יונה (שער א' אות י') ומה הועילה בכל קניניה אם רעה

בעיני אדוניה, וזהו תכלית הרע לאדם, ונוגע לכל ההנהגה שיתנהגו עמו מן השמים לענין הדין של זה העולם, דהרי אפילו בזוכים כדין בעולם הזה ישנם אופנים הרבה, יש שניזונים בזרוע — שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישעיה מ"ו, י"ב) — שמגיע להם מצד שהם עובדי השי"ת, כמבואר בברכות (יז, ב). ויש שניזונים בחסד או מצד מתנת חנם, וחנותי וכו', אע"פ שאינו כדאי. ויש שניזונים בשכר פירות של המצוות, פירותיהן בעוה"ז. ויש עוד כמה וכמה דרגין. ויש ג"כ שהוא, ח"ו, בגדר ומשלם אל שונאיו וגו' וכתרגומו. והכל תלוי בזה באיזה ספר הוא נחתם ובאיזו דרגא בספר. ונוגע גם לסייעתא דשמיא ברוחניותו אם לשומרו ממכשול ומשגגות ומנסיונות, רגלי חסידיו ישמור, או אדרבא, שיגרם לו מכשול, ומגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב, ואם הוא בספר צדיקים מגלגלין זכות על ידו, וכן להיפך, כי אף שיש לכל אחד — בכל מצב שהוא — בחירה, אבל האפשרויות הרוחניות תלויות ג"כ בהשגחה, ויש שרוצה לעשות ומונעים אותו מן השמים והדברים ארוכים.

וצ"ע בענין הגזר דין הרוחני שאמרו בו נכתב ונחתם, ומשמע שאינו משתנה. ועוד דהרי רק בבינונים אמרו תלויים ועומדים, והרי גם רשע בשעת הדין בר"ה, אם יעשה תשובה, או יוסיף לו זכויות, איך אפשר שיכתב בספר של רשעים וייחשב רשע, ודוחק לומר שבאמת הדין שלו משתנה אך לפי מעשיו [ומה שאמרו נכתב ונחתם הוא לגבי הדין של זה העולם שהוא בר"ה, שכיון שאם היה רשע בגזר דין הרוחני דנין אותו לגבי הדין של זה העולם לפי דרגא זו, וכמו שנתבאר למעלה], שהרי לגבי דין העולם הזה אם שב בינתיים נקרע גזר דינו וחזרין ודנין אותו ביוה"כ, ואז הרי כבר אינו רשע. ועוד דבדברי הגר"א מפורש שזהו ענין החתימה שאינו משתנה.

ואפשר לפרש על פי מה שכתבתי במק"א* במה שאמרו חז"ל (ברכות סא, א), צדיקים יצר טוב שופטן רשעים יצה"ר שופטן בינונים זה וזה שופטן, וכתבתי לפרש עפ"י הגר"א באדרת אליהו סוף פרשת דברים ובנחל יצחק (שם) שהביא שם מהרע"א מהימנא, כל ב"נ נחתין עמי' ב' מלאכים מימיני' וב' מלאכים משמאלו וכו', ואי נפישין זכותי' שלטין משיריין דיצ"ט ומסתלקין משיריין דיצה"ר, ואי חובי נפישין שלטן משיריין דיצה"ר עד דאיסתלקו מיני' כולהו משיריין דיצ"ט וכו', ההוא זימנא (היינו בנפישין זכותיה) שליט עליה שם קודשא בריך הוא, עיי"ש. ושם ביארתי ענין הרשויות באיזו רשות הוא נמצא, ואע"פ דודאי נשאר אצלו ענין הבחירה, אך מובן שקושי הבחירה בטוב הוא גדול מאד אם הוא ברשות הד' משיריין דרע ואיסתלקו המסייעים לטוב. וכן בצד הטוב, שאסתלקו המשיריין דרע, ושליט עליה קודשא בריך הוא, הרי כל מציאותו הרוחנית מובדלת משאול תחתית לשמי שמיא. ואפשר דלגבי זה נוגע הדין הרוחני של ר"ה, דאם נחתם בספרן של רשעים הרי הוא מסור לד' משיריין דרע, ודינו נחתם עד ר"ה הבא, אף אם מיטיב דרכו. ואף דאפשר דמ"מ יש צד סיוע כשמתאמץ בבחירתו, דהא הבא לטהר

* עיי' מאמר חובת האדם בהתבוננות תכליתו.

מסייעין אותו, אך מ"מ לא נשתנה ספרו עד ר"ה הבא. וכן בצד השני, אם נכתב בספרן של צדיקים והוא ברשות משיריין דיצ"ט, אף אם אח"כ קלקל ח"ו, נשאר בספר זה נומסתר דזה באינו תוהה על הראשונות] וברשות כוחות הטוב ונקל לו מאד לחזור לטוב, גם הדקדוק משמים אתו הוא יותר, כמו שהקב"ה מדקדק עם צדיקים, ובפרט שיש לו סיוע גדול לטוב, ותתימה זו אינה משתנית עד יום הדין הבא, וכמובן שאי אפשר להחליט מסברא בענינים אלה, וכתבתי רק בדרך אפשר.

נמצא עתה דעבודת ימים הללו היא חיונית לאדם בג' בחינות. א' בנוגע לגמ"ד ביוכ"פ, שהרי אע"פ שכבר הי' גז"ד בר"ה לחי עוה"ז, מ"מ אפשר לקרוע הגז"ד ולהיכתב ולהיחתם לטובה ביוכ"פ. ב' בנוגע להפסד הרוחני, שהרי בינונים תלויים ועומדים עד יוכ"פ, וכל אדם צריך להחשיב עצמו כבינוני, ועיקר הגדר כבינוני דלפי מצבו ראוי להתבוננות על העבר ולתשובה. ג' דיוכ"פ הרי מכפר דווקא עם התשובה, ואם אינו עושה תשובה בימים הללו הרי הוא מפסיד עוצם החסד והאושר הגדול שיש להשיג ביום הקדוש.

והנה בדין הרוחני הזה הפסק דין עצמו הוא עונש גדול מאד, אם נפסק דינו שהוא רשע, וכמש"כ רבינו יונה (שע"ת שער א' אות י') ומה הועילה בכל קניניה אם רעה בעיני אדוניה, ואמרו חז"ל: מוטב שיהיה שוטה כל ימיו — פירוש שיחזיקוהו בני האדם לשוטה — ואל יהא רשע שעה אחת לפני המקום, ואין המדובר שלא יחטא, שהרי לא אמרו: ואל יחטא לפני המקום, אלא הכוונה, שייחשב רשע שעה אחת, שיהא מצבו ודינו של רשע לפני המקום, ואמרו חז"ל (שבת נו, ב) על שלמה נח לו לאותו צדיק וכו'. ואל יכתב בו ויעש הרע וגו' הרי כמה חומר יש בעצם הכתיבה, ואמרו (פסחים נב, א) במערבא מימנו אנגידא דבר בי רב ולא מימנו אשמתא, אף שגם מלקות הוא בזיון גדול וגם יסורין, אך השם מנודה גרוע יותר, ומה מאד חמור אם בב"ד של מעלה נפסק דינו וחל עליו שם רשע, והמתבונן בזה מה מאוד יחרד לבבו ויעשה כל האפשרי למלט נפשו מזו הרעה, לשוב בתשובה ולהרבות במע"ט, להכריע את עצמו לצד זכות, לזכות בשני הדינים, הדין של העוה"ז והדין הרוחני, להכתב ולהחתם בספרן של צדיקים גמורים בזה ובבא.

ר"ה הוא היסוד לתשובה

הקב"ה רצה לזכותנו בדין וצוה ענין השופר, דמ"ע זו מזכירה לטובה, וכמו שאמרו (ר"ה טז, ב) כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה. ומתקנת חז"ל: מלכיות זכרונות ושופרות, והנה ר"ה הלא הוא יום הדין ובו נחתכים כל עניני האדם, בין בחומר בין ברוח, וכן בין עניני היחיד והצבור ובין עניני כלל ישראל כולו, וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, והכל תלוי במשקל הזכויות והעוונות, ובזה הרי תשובה היא העיקר, ויפלא דלא הוקבע ליום תשובה. ובאמת הרי וידוי אסור בר"ה — ויש שאינם מזכירים א"מ חטאנו לפניך — אף שמעכב בתשובה, ואף כי בודאי שאר גדרי התשובה שייכים

בר"ה, כמו בכל השנה, וביותר בר"ה מצד שהוא ראש וראשון מעשי"ת, אך לא הוקבע ביחוד התשובה בר"ה מצד שהוא יום הדין, וגם התפילות של ר"ה, אף שיש בהם התעוררות גדולה לאדם, אבל עיקרם הרי הם בקשות להתגלות כבוד שמים בעולם ולצרכי כלל ישראל וגם לצרכי הפרט, והרי ההכרעה בדין היא לפי משקל העוונות והזכויות, וזה הרי לא נשתנה בשופר ובתפלה.

והנראה בזה, דיסוד ר"ה הוא מלכיות, שתמליכוני עליכם, ולכן אומרים בתפלה: המלך, ושופר הוא ג"כ ענין מלכות, כמו שתוקעין לפני המלך לפרסם מלכותו, ויסוד קבלת המלכות הוא הכניעה לפניו יתברך. ובחזו"ל שער הכניעה (פרק ח') כתב: מן הידוע אצלנו, כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלוקים מן האדם, הוא שיתנצל לו ממדת האדנות ויחד אותו לו בלבד, ושיקבל על עצמו כל מדת העבדות לבורא, כי העבדות והאדנות הן משער המצטרף, [אף כי אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא – זוהי עצמיות המלכות, אבל הנידון הוא מצד היותו מלך העולם, מצד הצטרפותו לעולמות, ובה העבדות והאדנות הן משער המצטרף]. ולא תתקיים העבודה מן האדם לאלוקים אלא עד שיקבל עליו כל מידות העבדות, והן הכניעה והשפלות לפניו, ושיתנצל לו מכל מדות האדנות שהן הגדולה והיקר והגובה והתפארת והגאון וכו', ע"כ. וזהו שאמרו בפ"ק דר"ה (שם) כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה, ופירש"י שם שישראל עושין עצמן בר"ה רשין לדבר תפלה ותחנונים, כענין שנאמר תחנונים ידבר רש, ובתוס' (ד"ה שרשה) כתבו שמתוך שהם רשים לבם נשבר וכו', וכן אמרו דגדר התפלה הוא שויתי וגו' ודע לפני מי אתה עומד, וגם השופר הוא מעין תפלה לזכרון לפניו, ולכן כל כמה דכייף טפי מעלי דבתפלה צריך להיות ראשו כפוף, עיי"ש ברש"י. והנה עיקרי הכניעה הוא התבטלות גמורה, ולא יתן גדולה ויקר ותפארת לנפשו, גם הידיעה דאין לו בעצמותו כלום, ועל כל נשימה ונשימה צריך רחמי הבורא, והתפלה היא יסוד הכניעה, דעומד לפני המקום ומכיר דהכל ממנו ומתחנן לפניו על נפשו ועל כלל ישראל, בבחינת ואשפוך את נפשי לפני ד', דבתפלה צריך שיהיו כל כוחות הגוף והנפש כמבוטלים, כמבואר באורך בנפה"ח (שער ב' פרק י"ד), ובחינה זו אף שהיא בתפלות כל השנה אבל בר"ה היא בדרגה נישאה ביותר.

והצד השני, שהכניעה היא חיוב העבדות השלמה והמוחלטת, שכל מעשיו וכל תנועותיו קודש הן לעבודת אדונו, וכל מה שקנה עבד קנה רבו, ובפרט שהכל הוא מהקב"ה, והבריאה היא לעבדה ולשמרה [זו מצות עשה ומצות ל"ת (אדרת אליהו בראשית ב, טו)] ותכליתו של האדם בעוה"ז לעבוד את ד' יתברך בכל כוחותיו ובכל כוחות שכלו רוחו ונשמתו, וזהו הצד החיובי והעיקרי, שהוא עבד ד' וקרבנו לעבודתו וקדשנו במצותיו ונתן לנו תורתו, והוא ענין המלכיות, כמש"כ בחזו"ל שהובא למעלה, שהוא משער המצטרף.

בכל המצות התלויות בזמן, הגדר הוא שיש סגולה גדולה בזמן הזה לענין של המצוה, ובר"ה יש סגולה גדולה לענין הרגשת מלכותו יתברך, דר"ה הוא זמן תחלת היצירה, זה היום תחילת מעשיך, והוא יום הדין, והבחינה דמלכות שולטת ביום הדין, ומסוגל

להתחברות, להרגיש את עצמו כאילו הוא מחודש, ועכשיו הוא שבא לעולם, ומה יש לו ומה הוא תפקידו, וזהו ענין מלכיות ואדנות הבורא עליו, וזה כלול במלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות — הוא ענין האדנות ושזהו תכלית השלמת הטוב לכל הבריאה בהתגלות כבוד שמים ומלכותו על כל בריאתו. זכרונות — הוא ענין הכניעה מצדו, ההכרה דהכל בהשגחה פרטית, וכל התנועות וכל המחשבות, ומכש"כ כל המעשים, נזכרים ועוברים לפניו, וגם נפקד בכל מה שיעבור בעולם בכלל ובפרט. שופרות — הוא השופר של מתן תורה, והוא הצד השני של הכניעה, חובת עבודתו אליו, וזה הוא תפקידו בעולם הזה בתורה ומצוות.

ושלשת אלה כנגד האבות, אברהם יצחק ויעקב. מלכיות הוא כנגד אברהם שהמליכו להקב"ה על כל העולם, ומעת הבריאה לא היה אדם שקראו אדון עד אברהם, כמפורש בפרק קמא דברכות (ז, ב) [ואלוקי אברהם חשוב מלכות כמש"כ התוס' בברכות מ, ב] זכרונות נגד יצחק, ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור, ובעקידה היתה הכניעה המוחלטת וההתבטלות הגמורה, ושופרות כנגד יעקב דמדתו אמת, כאמור תתן אמת ליעקב (מיכה ז', כ') והוא התורה, והוא שופר של מתן תורה ושל הגאולה העתידה שהגלויות מתכנסות בזכות התורה.

ולפי"ז, בר"ה אין עסקו של האדם עם העבר שלו, רכל ענינו של ר"ה הוא קבלת מלכותו מחדש, כאילו עכשיו נולד, וכמו בתחלת הבריאה, [ואמרו חז"ל (ילקוט פנחס כ"ט), בכל קרבנות כתיב והקרכתם ובר"ה כתיב ועשיתם, אמר הקב"ה וכו' מעלה אני עליכם כאילו היום בראתי אתכם בריאה חדשה] והכניעה אליו יתברך והעמדתו את עצמו תחת אדנות הבורא בכל תנועותיו ומחשבותיו ושעבוד כל כוחות נפשו אליו. ובאמת גם השכל מחייב שכל תפקידו של אדם בעוה"ז הוא עבודת השם יתברך, שהרי ענינו בעולם הוא מה שהוא ברשותו ויכלתו ולא על מה שהוא ברשות אחרים, ובכל עניני החומר, ובכלל מה שצריך לקבל מן העולם, הרי אין זה בידו רק ברשות אחרים והכל בהשגחה, ואילו ענין עבודת השם יתברך הכל תלוי רק בו ובבחירתו, בכל המצבים, ומצד השי"ת יש לו האפשרות להוציא לפועל מה שמוטל עליו, ואין אדם נתבע אלא לפי ערכו ומצבו. — נמצא דר"ה הוא יסוד לתשובה, דהכניעה היא שורש התשובה, וכמש"כ החוה"ל בריש שער התשובה, וגם יסוד ושורש לעבודת השי"ת, שקבלת מלכותו והכניעה לפניו מעמידים את האדם במצב רוחני מתוקן אשר יביא אותו לתורה ולמע"ט. וזה כבר נוגע לדין של ר"ה להכריעו לטובה, שהרי כתיב (שמות י"ב, כ"ח) וילכו ויעשו, ואמרו חז"ל (מכילתא בא פר' י"ב) כיון שקיבלו עליהם לעשות מעלה אני עליהם כאילו כבר עשו, ואפילו בלי קבלות מיוחדות, אך אם לפי מצבו הוא עלול להתחזק בתורה ועבודת השי"ת הרי הדין הוא לפי"ז.

וכעת מבואר היטב מה שר"ה לא הוקבע ביחוד ליום תשובה, כדי לזכות בדין, דהרי בר"ה אין עיקרו על העבר, ולענין הזיכוי בדין הרי עניני ר"ה עצמם מביאים את האדם שיזכה בדין. דמלבד התעוררות הרחמים מצד הכניעה והשופר, [דע"י קול השופר הקב"ה

עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים כמבואר בפסיקתא המובא בילקוט פנחס הנ"ל] הרי גם האדם משנה את מצבו ונכנס למצב אשר יביא אותו להיות עובד השי"ת, ודנים אותו לפי מצב זה וזוכה בדין. ואף שאמרו חז"ל (ר"ה טז, ב) א"ר יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנא' "כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם", ופרש"י שאמרו מלה"ש לפני הקב"ה מי שעתידין בניו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר, אמר להם עכשיו צדיק הוא וכו' איני דן את האדם אלא בשעתו, מ"מ הרי מצינו מש"כ בבנות לוט שניצלו במהפכת סדום על שם שעתיד הקב"ה להוציא מהן ב' פרידות טובות שהן רות ונעמה ובזכותן ניצולו (עי' גמ' ב"ק לח, ב), וכן מצינו בילקוט (ישעיה כ"ט, כ"ב) עה"פ בית יעקב אשר פדה את אברהם, שאברהם אבינו ניצול מכבשן האש בזכות יעקב, והיינו שהי' מצד מעלתו גופא שיצא ממנו יעקב, וכן להבדיל בבנות לוט הי' כבר בהן עצמן שיצאו מהן רות ונעמה ולכן ניצולו. וכן גם מצינו להיפך בפרשת ויחי (בראשית מ"ח, ח') כששאל יעקב ליוסף על בניו מי אלה, ופירשו חז"ל (תנחומא שם) שכוונת יעקב היתה מי אלה שאין ראויין לברכה, שראה שיצאו מהן ירבעם ואחאב, הרי שע"י קלקולים הבאים לאחר מאות בשנים יש כבר פגימה דקה מן הדקה בהקודמים, ולכן אין אלה ראויין לברכה [וזהו ביאור הכתוב והתוודו את עוונם ועון אבותם (ויקרא כ"ו, ו'), דיש להאבות חלק בחטאי הבנים, לכן מתוודים ע"ז, ומתקנים גם חטא האבות בחלק שגרמו, ויש כאן ענין רחב בפ"ע].

וע"ע בספורנו מה שחידש בענין וידוי מעשר (בפרשת כי תבוא דברים כ"ו, י"ב) שהוא וידוי על חטאינו ועוונות אבותינו, שע"ז הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם הי' ראויות תרומות ומעשרות כאמרו (יחזקאל כ', כ"ו) ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם. ע"ש. ואע"פ שעיקר הוידוי הוא על מעשר שני שאין נותנים לבכורות או לכהנים, הרי הספורנו לשיטתו לק"מ שכתב דלולי חטא העגל ל"ה צריכים למשכן והיתה השראת השכינה בכל מקום והי' גם מעשר שני נאכל בכל מקום ושפיר יש מקום לווידי הנ"ל גם על מעשר שני. וע"ע במש"כ באדרת אליהו בפ' נצבים בהא דדרשו בסנהדרין (ק"ג, ב) עה"פ ועבר בים צרה (זכריה י', י"א) שזהו פסלו של מיכה, שהכוונה ג"כ על הפגם שהי' כבר אז בשעה שעברו את הים באנשים משבטו, שהרי מיכה הי' רק אחר הרבה שנים. ועוד כתב שם בענין הוא זמרי הוא שלומיאל וכו' ע"ש דברים נפלאים. ולפי"ז בצד הטובה הרי דנים לפי השורש כמו שנת' ושייכא הצלה בדין, ומכש"כ בנוגע לעצמו, אם עומד לפי מצבו והרגשתו עכשיו להיטיב דרכיו ולהתחזק בעבודת השם, הרי קרוב אצל עצמו יותר, והשפעת חיזוקו הוא בהכרח רק על ידו, בודאי שהוא זכות גדולה בדין, ועוד שיש בו כבר שורש התשובה ועומד לתקן את העבר, הרי זו זכות ומשקל גדול כששוקלים עוונותיו וזכויותיו.

והנה האדם חושש מכניעה והרגשת שפלות עצמו, וכמדומה לו שע"י כך יפול בעצבות ודאגה והן מניעות גדולות מתורה ועבודת השם, [ולאשר האדם אינו חושב זה לחטא ועון נקל ליצר להורידו ממדרגתו ע"י זה], אך החשש שכניעה תביאהו לידי עצבות

הוא טעות גדולה, והדבר הוא להיפך ממש, וראה בחוה"ל שער הכניעה (פרק י') בתועלות הכניעה בעוה"ז, שכתב שע"י הכניעה ישמח בחלקו, כי מי שנכנסה בו הגאווה והגדולה אין העולם וכל אשר בו מספיק לו לכלכלתו וכו', וזה יביאהו למנוחת נפשו ומיעוט פחדו וכו', כי הנכנע סובל בעת ביאת הפגעים אליו והתהפכות העיניים וכו', כי הנכנע מוצא חן יותר בעיני בני אדם וכו' ועי"ז מושל בסביביו וקרוב למלאות חפצו בטוב וכו' עיי"ש. הרי אדרבא, סרו ממנו הדאגות והפחדים וזוכה למנוחת נפשו.

סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי

א) סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי (תהלים קי"ט, ק"כ). הרי שאף דוד שאמר ברוה"ק לפני הקב"ה שמרה נפשי כי חסיד אני (שם פ"ו, ב') וכל עסקיו היו רק בתורה ובמצוות, ואעפ"כ סמר בשרו מפחד יראת העונש. וע"ע בארחות חיים להרא"ש אות ל"ב שכתב "יבהלוך רעיוניך מדי זכרך חרדת ריב"ז", שחרד לקראת הדין שאם אוסרני איסורו איסור עולם וכו'. לעומת זה מצינו כמה פעמים בכתובים ובסליחות שאנו מזכירים גודל דלותינו ברוחניות, ראה עמידתנו דלים ורקים. וכן עזרא הסופר אמר: אלוקי בושתי ונכלמתי וגו', כי עוונותינו רבו למעלה ראש וגו' (עזרא ט', ו'). וזה נאמר ע"י גדולי עולם צדיקים וחסידים, ולא מצד ענוותנותם אמרו כן, שהרי ל"ש לכזב ח"ו לפני הקב"ה, כי דובר שקרים לא יכון לפני ה', וכן אמרו ביומא (סט, ב) ורבנן היכי עבדי הכי ועקרו תקנתא דתקין משה, (כלומר שמשה אמר הא"ל הגדול הגבור והנורא, וירמי' ודניאל לא אמרו גבור ונורא, מפני שראו שנכרים משתעבדים בבניו ומקרקרין בהיכלו), אמר ר"א מתוך שידועין בהקב"ה שאמיתי הוא לפיכך לא כיזבו בו. אלא שזהו המצב לאמיתו לפי גודל הכרתם, ואצלנו א"כ פשוט שכך הוא.

ובכפל הלשון בפסוק הנ"ל נראה לפרש, דסמר מפחדך בשרי קאי על יראת הרוממות, וזה כמו שבא המלך פתאום וראה את מעשי עבדו, שהעבד מתמלא פחד מכבודו ורוממותו של המלך, ונוכל לצייר את זה באנשים כערכינו, אם לדוגמא יתגלה לעיניו פתאום רע"א, החת"ס, רי"ס זצוק"ל והוא עסוק במשחק קוביות או שאר עבירה אף קלה שבקלות, בכל זאת יחרד ויבהל מאוד. ודוד תרתי קאמר בהאי קרא, סמר מפחדך בשרי, לא מן העונשים רק מפחד הבורא עצמו כמו פחד יצחק, וזהו מהתגלויות חדשות בהשגת הבורא ובחסדיו. ועוד — וממשפטיך יראתי זו יראת העונש, ואם כן גם בר"ה שכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון עם כל מעשיהם ומחשבותיהם הפנימיות, יש כאן פחד מעצם העמידה לפניו, יראת הרוממות, וגם יראה מהמשפטים ומעומק הדין.

ב) והנה חרדת יום הדין דר"ה הוא רק שיזכה לחיים בדין ויקבל כל צרכיו הגשמיים והרוחניים, ובכלל זה התגברות כבוד שמים והצלחת עם ישראל בתור עם קדוש, שבזה תלוי הרבה מדרגתו הרוחנית של כל יחיד, לפי שמתמעטים הנסיונות ומתמעטת הסכנה הרוחנית בדור ששם שמים מתקדש בו, שהרי אם אינו זוכה בדין והוא רשע בדינו ח"ו,

אלא שמטיבין לו בשכר מצוותיו, ע"ז נאמר (משלי י"ח, ה') שאת פני רשע לא טוב, לא טוב לו לאחאב שנשאו לו פנים בעוה"ז (יומא פז, א), ואנו מבקשים על חיים שיש בהם תכלית הטוב האמיתי, וכל חיים שבתורה הוא חיי עולם. ובס"פ נצבים (דברים ל', י"ט-כ') ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, לאהבה את ד' וגו' כי הוא חייך ואורך ימך, ונתבאר במפרשים, עיי"ש באור החיים ובכלי יקר, כי לאהבה קאי על למען תחיה, שהחפץ בחיים הוא לאהבה וגו' ולדבקה וגו', כי מה לו לאדם חיים אם לא רצונו יתברך, ובאמת קרא כתיב כי רגע באפו חיים ברצונו (תהלים ל', ו'), דרצון ד' זהו עצם החיים. וזהו שמסיים הקרא שם, כי הוא חייך וגו', היינו האהבה והשמיעה בקולו.

והנה אנו עומדים ומצפים לרחמי הבורא ובכל ימי הסליחות אנו אומרים י"ג מדות, ובר"ה הקב"ה יושב ודן את בריותיו על כסא רחמים, והנה ידוע שדיני שמים הם כפי דיני התורה, ומצינו בכתובות (סז, ב) מחלוקת בין ר"ש וחכמים במי שיש לו (משלו) ואינו רוצה להתפרנס (משלו כ"א מן הצדקה, ומרעיב עצמו) דלר"ש אין נזקקין לו, ולחכמים נותנין לו לשום מתנה וחזרין ונפרעין ממנו (לאחר מיתתו). והגם שבוודאי זקוקים לרחמים גדולים בדין וכדכתיב אם עוונות תשמר י"ה ה' מי יעמוד (תהלים ק"ל, ג'), ואיתא בחז"ל (ערכין יז, א) שאפילו עם אבות העולם אם היה עומד בדין אין יכולין לעמוד, בכל זאת הרי אפשר לכ"א להתרומם הרבה במצבו הרוחני ולחזור בתשובה על חלק גדול ממעשיו הרעים, וכמ"כ להתחזק בתורה. והרי התורה מעידה כי המצוה הזאת לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא וגו', בפ"ך ובלבבך לעשותו (דברים ל', י"א-י"ד), ולרש"י ועוד מפרשים זה קאי על התורה בכללה, והספורנו ועוד פירשוה על מצות עשה דתשובה, דקאי על ושבת עד ה' אלקיך הכתוב למעלה וכתב שם שהענין הוא להכיר בלבבך את חטאך ואת הא-ל ית' שחטאת לו ולהתחרט ולהתוודות על זה בפ"ך.

והנה תשובה ומעשים טובים הם כתריס בפני הפורענות והרי יכול האדם בכל רגע לעשות תשובה, וכדאיתא בקדושין (מט, ב) המקדש את האשה ע"מ שאני צדיק אפי' רשע גמור מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו. הרי שע"י הרהור תשובה מתהפך מרשע גמור לצדיק גמור, ואף דבזה בלבד לא נשלמה התשובה ועדיין החובה מוטלת עליו להשלים התשובה, מ"מ הנהו כבר בגדר צדיק גמור, וכבר יש בידו תריס בפני הפורענות, ומכש"כ מעשים טובים ודאי שיש בידו להרכות בכל רגע, כמו ללמוד תורה, ולהמליך חבירו בנחת, ולחסום פיו כשמזדמן לו דברים אסורים או דברים בטלים, וכן בולם פיו בשעת מריבה, שעל כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער (אכן שלמה להגר"א פ"ז אות א'), ואין העולם מתקיים אלא על מי שבולם פיו בשעת מריבה, ועוד כהנה וכהנה שאדם יכול לזכות בהן בכל רגע, ומכש"כ עניני הזהירות בשוא"ת. א"כ האדם הוא תמיד בבחינת יש לו, שהרי אין הכוונה שיש לו מזונות מוכנים לאכילה, דאפילו אם יש לו כמה לקנות מזונות זה כבר נקרא יש לו, והגר"א אף פסק (הובא בשו"ת חוט המשולש ס"ס י"ז בשם הגר"א) שבעה"ב העובר ממקום למקום אם מוצא מעות ללוות לא חשיב עני באותה שעה. ואמרו חז"ל (בילקוט שמות י"ב) וילכו ויעשו, שכיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו, [וקבלה זו אינה

קשורה לגדרי התשובה בחרטה וידידי דמדובר כאן על קבלת דבר חדש] ואם יקבל ע"ע לעשות הר"ז ג"כ מצטרף למעשה, ובתנאי שתהיה בהחלטה אמיתית.

ואיך לא יירא האדם שמא יהיה גידון ח"ו כמ"ד נותנין לו וחוזרין ונפרעין ממנו, היינו שיתנו לו משלו על חשבון מצוות ומע"ט שלו, והרי ע"ז חרדו גדולי עולם, ואף אאע"ה נתיירא שמא קיבל שכרו בעולמו (ב"ר מד, ד), ועיין בכוכבי אור (סימן ב') מה שהאריך בזה הגר"י בלזר ז"ל, וקרא כתיב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד (תהלים צ"ב ט') ולפעמים אף בדבר מועט יכול לאבד עולמו וכהוא רויא (גיטין סח, ב) דעביד לי מלאך המות נחא נפשיה והעמידו על הדרך ועי"ז הפסיד, והרי כל בקשותינו שנוכה לקבל על חשבון הבורא, שאנו כעבדיו ופועלים נזונין משל בעה"ב, או מצד מתנת חנם נואף שחנם אינו כדאי, אבל הרי עכ"פ איזה זכות צריך שיהי' לו כדי שיהיה לו חן לפני הקב"ה שע"ז יזכה למתנת חנם, וזהו לשון וחנותי את אשר אחון]. אבל אם אין לו זכות כלל הריהו בכלל יש לו שאין נזקקין לו, או עכ"פ חוזרין ונפרעין ממנו. והנה תשובה אף שאפשרית בשעה אחת, מ"מ לאו כל מוחא סביל דא, ורבינו הקדוש באמת בכה שיש (זוכה) וקונה עולמו בשעה אחת ויש בכמה שנים (ע"ז י, ב) נואף דיש לפרש שבכה על שבכל שעה אפשר לפעול כפי שהלה פעל בשעה אחת וזכה ע"ז לקנות עולמו, מ"מ חזינן עכ"פ שאי"ז מן הדברים הקלים], אבל אם לא יעשה כלום להיטיב דרכו ולהתחזק להוסיף בתורה ומע"ט בקבלה חזקה וללמוד מוסר, ה"ז בגדר שאינו רוצה לעשות משלו כלום, וכבר מצינו במצות טעינה (ב"מ לב, ב) שאם הלך וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה לפרוק פרוק פטור שנאמר עמו.

ג) והנה, אף שאנו עבדים להשי"ת ומחוייבים לירא מפניו ולשמור מצוותיו, ומצד עניני המשפט הרי אנו לעצמנו, ויראים מן המשפט, כי הקב"ה מביא אותנו במשפט, אך באמת כל תכלית הבריאה היא בשביל ישראל, ואהבתו וחמלתו עלינו היא בלי גבול, וע"כ בר"ה עלינו לעלות במדרגה גבוהה יותר להשתוקק ולהתפלל עבור כבוד שמים, שתתגלה מלכותו ויתקדש שם שמים בעולם, ועלינו לרצות בכל כוחנו לעשות נחת רוח לבורא ית"ש, וזהו הענין שכתבו הקדמונים רמז באלול אני לדודי ודודי לי. ובתורה היחס שוה בין הבורא לאדם, את ד' האמרת וגו' וד' האמירך וגו'. [ובסיפא דקרא שם להיות לו לעם סגולה ולשמור כל מצוותיו, היינו דזוהי גדולתנו וטובתנו, והבין] ואיתא בגמ' (ברכות ו, א) הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. וכאמרם מד"ר שה"ש ג', לא זו מחבבן עד שקראן בתי אחותי אמי. וזהו אני לדודי ודודי לי. שענין הימים הנוראים הוא לא רק משפט שאדון שופט את עבדיו, אלא שהוא ג"כ לטובתנו והוא בתגבורת הרחמים, וההרגש אצלנו הוא שאין אנו רק בגדר עבדים, אלא בגדר בנים שמרדו באביהם וציערו אותו ונתרחקו, ואח"כ כשבאים אל אביהם רצונם לפייסו ולעשות לו נחת רוח כל כמה דאפשר, בפרט שהאב מוכן לטובתם ורק מצד המקבלים הוא העיכוב, כאמרו (ירמיה ה', כ"ה) עונותיכם וגו' מנעו הטוב מכם. וזהו צער כלפי מעלה שאינו יכול להטיב לנו כרצונו מפאת העיכוב מצדנו ובגלל זה צריך שתהיינה בקשותינו שיתמלא רצון העליון ב"ה להיטיב, וצריכים להכשיר עצמנו לקבל.